

ČETBA JAKO KONTAKT S VYŠŠÍMI SVĚTY – ŽIVÁ MEDITATIVNÍ ČETBA

Karel Funk

I číst je umění, které často neovládáme. Obklopíme se mnozí tou nejhodnotnější četbou, kocháme se autory a tituly v knihovně či u postele, ale co z toho do nás přejde? Moc ne? V tomto textu nás proto čeká „pěkná dřina“. Ale stojí za to. Ponořme se proto do základních osvětlujících pravd o četbě tak, jak o nich v roce 1992 hovořil dr. Jan Dostal v přednášce Četba jako práce na sobě. Je nanejvýš užitečné si při četbě uvědomovat následující bohatství, které si můžeme sami vypěstovat. Proto bez ohledu na naše zaměření se nechme bez předsudků postupovat následujícími odhaleními. Snad se nám kromě uvedených zásad ujasní i nutnost vyčlenění si určitého domácího místa jen k četbě. A určitě se nám takovouto kulturou četby, o které dále pojednáme, zlepší i kultura našich vztahů a života. Jaký aurický oblouk, naplněný živou meditativní četbou rozkleneme ve svém nitru i nad sebou, takový se rozklene i nad našim domovem. Četba pro nás přestane být činností lineární a rozkleneme svým ožvlákněným myšlením celou architekturu poznání, vystupující z našeho zemského ukotvení do vyšších světů. Bude to neviditelná inspirace k následování i dalším členům domácnosti. Třeba ji nepřijmou, ale i tak se do nich snad cosi protiskne k prosvětlení jejich budoucnosti. Sledujme dále základ přednášky. I když byla řečena především se vztahem k anthroposofii, platí i na další hodnotnou četbu, jak ostatně sám autor připomíná.

Na jedné straně člověk, na druhé kniha. Co může člověk učinit pro to, aby jeho četba byla co nejužitečnější? Není důležité, aby člověk přečetl co nejvíce. Ani aby si co nejvíce zapamatoval. Ani aby tomu, co čte, ihned uvěřil. Nýbrž aby to, co čte, v něm mohlo žít a působit, aby po to provázelo jako neodmyslitelná součást jeho života a jeho práce. Jak k tomu dospět?

Je třeba číst nejen pomaleji než noviny - na to člověk přijde -, ale i jinak než noviny. Jak jinak?

Začnu obrazem, který je sice poněkud nečasový, ale zároveň nadčasový. Představme si běh roku - jaro, léto, podzim, zima. A vzpomeňme si, že v tomto ročním běhu jednou nadejdou vánoce. Těšíme se na ně. Cítíme, že je to zvláštní doba, kdy svět na nás působí jinak než jindy. Snad o tom něco víme z anthroposofické literatury, ale můžeme o tom vědět i z každoročně obnovované vlastní zkušenosti. Země se o vánocích otvírá, aby se naplnila novým duchovým obsahem. Kristus se s ní vždy znova spojuje, znova se pro nás rodí. A Země se na krátkou dobu rozzařuje jeho neviditelným světlem. Jdeme stejnými ulicemi jako jindy ale jsme-li vnímaví, můžeme si uvědomit, že jsou pojednou jiné, jakoby z nitra tajemně pozlacené světlem ducha. I člověk sám může být obdarován vánočním děním. I on se může otevřít a přijmout něco z impulsu Kristova do svého já. To jsou vánoce. Nejen chvíle věnované meditaci, i chvíle věnované četbě by měly být jakoby vánočním zážitkem. Kdysi, ve středověku, tomu tak bylo. Tehdy bývala chvíle četby ještě prožívána jako slavnostní. Dnes jsme zvyklí číst v dopravních prostředcích, při jídle, při hudbě z rádia, bez jakékoli vnitřní přípravy. Lidstvo ztratilo kulturu četby. Lidé čtou, aniž by od toho vůbec očekávali hlubší účinek. Četba probíhá na povrchu duchovního života.

Připusťme ovšem, že někdo, kdo bere do rukou anthroposofickou knihu, přistupuje k četbě přece jenom jinak. Možná, že se těší, že četba v něm probudí něco nového - co vlastně? Snad se těší, že prožije něco nevšedního, třeba i něco na způsob vánoc, že snad při četbě pocítí přítomnost ducha, dokonce snad doufá, že mu četba přiblíží zážitek "Kristus ve mně". Takové očekávání je samo o sobě správné, může jistě přispět k pocitu závažnosti studia, k větší intenzitě četby. A přece: čím takové očekávání bude silnější, tím může být zároveň nebezpečnější.

Člověk očekává povznesení srdce, věří, že to povznesení přijde samo od sebe, ale když otevře knihu, zdá se mu najednou, že text ho nijak nerozehřívá. Je to strohý, střízlivý výklad, líčení skutečností, které člověk většinou není schopen si představit, jsou tam navíc často i dlouhá, nepřehledná souvětí, v nichž se těžko orientuje - to přece není to, co očekával, v co doufal? Zvedá se v něm pocit zklamání. Snad se v něm dokonce ozve hlas, který šeptá: "Je vůbec anthroposofie to, co jsi hledal? Netoužíš po něčem jiném, méně náročném?"

Je důležité vědět předem, že anthroposofie se opravdu nesnaží rozněcovat v první řadě lidský cit, že se nepokouší rozčeřit hladinu snů a přání v nás. Proč? Protože ctí a střeží naši svobodu, v níž spatřuje nejvzácnější poklad lidského bytí. Každý apel na duševní hnutí, která v nás probíhají polovědomě nebo podvědomě a bez našeho přičinění - a to jsou například naše city - by omezoval naši svobodu. Snadno by se mohl stát manipulací. Ovšem člověk někdy touží oddat se pasivně manipulaci. To anthroposofie nechce. Proto se obrací neúprosně a vždy znova na naše myšlení, na naše poznávací schopnosti, tedy na plně vědomou, bdělou, aktivní oblast našeho duševního života. Jak tedy? Máme anthroposofii vnímat bez účasti citu?

Rudolf Steiner o tom píše: "Mnozí lidé mají sklon podceňovat myšlení a stavět výše "vřelý život citový", "postihování věcí citem". Často se říká: nikoli "střízlivým myšlením", nýbrž vřelostí citu, bezprostřední silou citových zážitků se člověk pozvedá k vyšším poznatkům. Lidé, kteří takto mluví, se bojí, že jasným myšlením otupí své city. U všedního myšlení, které se vztahuje jen na věci užitkové, je tomu jistě tak. Ale u myšlenek, které vedou do vyšších oblastí jsoucna, nastává opak. Není citu ani nadšení tak vřelého, krásného a povznášejícího, aby je bylo možné srovnávat s city rozněcovanými oněmi čistými, křesťálově průzračnými myšlenkami, jež se vztahují na vyšší světy. Je třeba mít na paměti, že nejvyšší city nejsou ty, které se dostávají "samy od sebe", nýbrž ty, jichž člověk vydobývá energickou myšlenkovou prací."

Friedrich Rittelmeyer, jeden z nejvýznamnějších žáků R. Steinera (mj. autor skvělé knihy *Meditace*), píše ve svých vzpomínkách o tom, jak poprvé studoval knihu *Tajná věda*: "Tehdy ležela na mém stole *Tajná věda*. Ještě ji tam vidím. Vyvolávala ve mně rozladěnost. Nemohl jsem s ní hnout. Když jsem ji chvíli četl, začalo mi být nevolno. Všechny tyto "poznatky" ležely mi v žaludku jako nestrávené jídlo. Musel jsem číst opatrně, pokaždé jen několik stran, nemělo-li mne to omrzet. Potřeboval jsem téměř rok, než jsem věděl, co v ní stálo. Tehdy jsem ještě neznal správný způsob, jak mám takové spisy přijímat. Dnes vím, že lidé se musí vzchopit ke zcela jinému způsobu čtení, mají-li jim taková díla říci, čím jsou. Podle mého mínění tkví právě zde rozhodující překážka pro téměř všechny lidi starší generace, aby se Rudolfu Steinerovi alespoň přiblížili. Musíme dovést číst svobodně, s mnohem větší nezaujatostí, než jaká je nutná vůči jiným spisům, abychom něco ukvapeně nepřijali nebo něco ukvapeně neodmítli, musíme s největším klidem nechávat něco nerozhodnuto a vyčkávat, aniž bychom se vzrušovali nad tím, že to, co je odedávna navykklé, začíná kolísat. Musíme dovést číst aktivně tak, že to přečtené nepřetržitě porovnáváme se životem a život s přečteným, takže si vůči záplavě nových tvrzení zajistíme své pevné stanovisko v životě.

Musíme také umět číst meditativně tak, že vždy znova "vsunujeme delší přestávky, přečtené v sobě jakoby znova vytváříme a v naprostém klidu a za nezaujaté svobody odposloucháváme jeho vlastního ducha a jeho vlastní život."

To je líčení upřímné a velmi charakteristické. Všimněme si, jak těžko tehdy F. Rittelmeyer vnikal do textu! Neprožíváme snad, když bereme do ruky některou knihu Rudolfa Steinera, něco obdobného jako Friedrich Rittelmeyer, i když snad ne tak drasticky? Čím to je? Není to tím, že jsme k té četbě přece jenom přistupovali v zásadě v obdobném rozpoložení jako k četbě novin nebo vzrušujícího, románu? Nenasvědčuje to tomu, že taková četba si žádá splnění jistých předpokladů z naší strany? Že jinak její myšlenky nenavážou kontakt s našimi dosavadními myšlenkami a názory? Pokusme se stanovit tyto předpoklady a uvidíme, že tím zároveň dojdeme k velmi konkrétní představě, jak vypadá četba „nezaujatá, aktivní a meditativní“, o níž mluví Rittelmeyer.

Co tedy můžeme učinit pro to, aby naše četba měla smysl, aby byla pro nás účinná? Aby se pro nás stala vánočním zážitkem, obdarováním ze sféry ducha?

Naznačíme 12 kroků, které vedou k tomuto cíli. Každý z nich bude vyžadovat jistou dávku vnitřní aktivity z naší strany. Vylíšíme je v přirozeném pořadí, tak, že jeden bude co nejbezprostředněji navazovat na druhý. Ale to neznamená, že by bylo nutné je absolvovat právě v tomto pořadí. Každý z nich - nezávisle na ostatních - bude přinášet jisté měřítko pro správný přístup k četbě a každého z těchto 12 kritérií můžeme použít kdykoli. Ale uvidíme, že správné rozpoložení pro studium bude vlastně dáno teprve úplným kruhem těchto dvanácti aktivit.

Dovedu si představit, že se teď někdo v duchu zeptá: "Není to přemrštěné? Člověk chce číst, a nyní se dovídá, že k tomu účelu má napřed splnit dvanáct různých podmínek? Kdo to kdy slyšel? Není to neslýchaný nátlak na čtenáře?" Jistě, lidská pohodlnost má sklon se bouřit. Ale poznáme, že nejde o nic nepřiměřeného. Právě protože se četba v našem století stala něčím tak všudypřítomným a všedním, odvykli jsme skutečné kultuře četby. Ale bez takové kultury nepronikneme k myšlenkám zvěstujícím tajemství vyššího světa. Protože jsme ji ztratili, nedivme se, že je náročné se k ní znova dopracovat. Ale pokusíme-li se o to, objevíme, že je možné číst úplně jiným způsobem, než býváme dnes zvyklí.

Těch 12 kroků, jimiž přitom máme projít, není ničím novým. Je to 12 vnitřních postojů ke světu, které nemají zdaleka význam jenom pro studium. Když R. Steiner začal působit v Theosofické společnosti, setkal se tam s tradicí, která uváděla těchto 12 vlastností jako 12 „měsíčních ctností“ a chápala je v souvislosti s působností 12 základních kosmických sil, představovaných 12 znamenými zvířetníku. Podle oné tradice by člověk měl každý měsíc vědomě usilovat o jednu z těchto ctností. Rudolf Steiner přejal tuto "tradici", ale současně ji prohloubil tím, že k názvu každé ctnosti přidal ještě charakteristický dovětek, naznačující, jakým směrem by se příslušná vlastnost měla v člověku rozvíjet. Například k první "ctnosti" - to jest k schopnosti "úcty", jejíž pěstování by spadalo přibližně do dubna (přesněji do období asi od 21. března do 21. dubna) - dodal: "Úcta se stává obětní silou." Tedy: úcta správně kultivovaná by se měla měnit ve schopnost obětovat. Podobně R. Steiner doplnil i názvy ostatních ctností.

Ony základní morální postoje, o něž tady jde, mají velmi málo společného s běžnými morálními směrnicemi. A přece trpělivá péče o ně může změnit vztah člověka ke světu v mnoha směrech, a to ve smyslu morálním - ve styku s druhými lidmi, ve styku s přírodou,

nebo i s vlastním osudem. Nemluvě o tom, že se tím člověk dostává do stále uvědomělejšího vztahu ke kosmickým silám, působícím v rytmu roku. V podstatě tato péče pozvolna odstraňuje duševní deformace, jimiž nás postihla současná etapa vývoje lidstva. A to, co potřebujeme pro celkovou obnovu svého člověčenství, to potřebujeme také pro obnovu vnímavosti při četbě. Půjde tedy o aplikaci oněch obecnějších zásad na úzký obor studia duchovně literatury. V oněch 12 vlastnostech - nebo "ctnostech"- najdeme i 12 stupňů vedoucích k nové kultuře četby.

Řekli jsme už, že první z oněch 12 vlastností se jmenuje úcta, devoce, a že se může postupně měnit ve vůli k oběti. Že úcta je první, základní požadavek pro četbu, která nás má nějak obohatit, je poměrně snadno pochopitelné. Představme si, že bychom k četbě přistupovali s pocitem povýšenosti, nadřadenosti, s pocitem, že to, co víme, nám dává kvalifikaci, abychom mohli pronést kritický soud o příslušném textu. Pocit takové suverenity nás vnitřně obklopí jakoby ostnatým drátem, jímž myšlenky knihy k nám nebudou moci pronikat. A přece: kolik lidí bere do ruky duchovně literaturu přesně s takovýmto postojem, jen proto, aby si o ní utvořil i úsudek. Chtějí se ve skutečnosti pouze přesvědčit, zdali obsah knihy je v souladu s jejich dosavadními názory nebo v rozporu s nimi. Bude-li v souladu, přijmou jej, bude-li v rozporu, odsoudí jej. Jejich dosavadní názory vytvářejí neprostupnou hradbu kolem jejich vědomí a tato hradba k nim nepropustí nic opravdu nového. Úcta znamená naproti tomu schopnost otevřít se něčemu novému. Nebereme do rukou knihu proto, aby nám potvrdila, co už víme, ale s důvěrou, že nás obohatí, že z ní získáme něco, co dosud neznáme. Anthroposofická četba nám má dokonce tlumočit něco ze skrytého myšlenkového obsahu světa, z oblasti kosmické inteligence, tedy z obsahu, který nekonečně převyšuje naši lidskou inteligenci. Tím spíše je na místě úcta k němu - úcta, která by měla přerůst až v ochotu obětovat kdykoli své dosavadní úsudky o světě, narazíme-li na myšlenky obsáhlejší, pronikavější, přesvědčivější. "Úcta se stává obětní silou." To neznámá, že bychom měli bez uvažování přijímat za své všechno, co bude obsaženo v čteném textu. To by byla slepá víra, a každá slepá víra je také hradbou proti jakémukoli dalšímu a hlubšímu poznání. Ale důležité je, abychom nejprve co nejdůkladněji pochopili, co čteme. Abychom se s tím nejprve sžili, pak teprve abychom k tomu zaujímali stanovisko. Na jakékoli vnitřní "ano" nebo "ne" bude ještě dost času. O čem čteme v duchovně literatuře, je beztak třeba ověřovat přímo v životě, ne teoretickými úvahami. A k tomu účelu musíme umět nést v sobě určitou novou myšlenku bez jakéhokoli stanoviska k ní, jen s plným porozuměním pro ni, a jako takovýto vnitřní obsah ji konfrontovat s různými zkušenostmi, s další četbou, s myšlenkami druhých. Proto je vnitřní otevřenost pro všechno nové něčím tak důležitým. A proto je prvním a základním předpokladem vnímavé četby úcta k textu. (Tato úcta se samozřejmě netýká jenom anthroposofických textů; je to první krok ke kultuře jakékoli četby.)

Druhá z „měsíčních ctností“ je vyrovnanost, duševní rovnováha. Vyrovnanost sice znamená něco podobného jako vnitřní klid, ale znamená zároveň více než vnitřní klid. Je to vědomí, že žijeme v neustálém střetání s mocnostmi, které nás chtějí odvést z pravé lidské cesty a vůči nimž se musíme obhájit. Anthroposofie nazývá tyto mocnosti luciferskými a ahrimanskými. Lucifer je duch který nás chce vzdálit od Země, od pozemských problémů, obloudit nás vidinou duchové říše prosté pozemských konfliktů a těžkostí, vidinou světa blažených pocitů nerušených žádnými rozpory. Ahriman v nás chce naopak zahladit vědomí spojitosti s duchem, dovést nás k přesvědčení, že svět fyzické hmoty je jediný skutečný a že nemáme hledat cíle svého úsilí jinde než na Zemi. Oba tyto odpůrci nás provázejí na každém kroku života, a tak stojí neviditelně vedle nás i ve chvílích studia. Každý z nich nás chce strhnout svým směrem. Je důležité o tom vědět a hledat neochvějně klidný lidský střed mezi nimi, vnitřní rovnováhu mezi útekem ze Země a uvězněním ve světě smyslů. Jsou čtenáři, kteří při

četbě nemají pocit pravého uspokojení, nelíčí-li text co nejlíbezněji život božských bytostí, pokud možno bez problémů, jako život plný nadzemské krásy a blaženosti, samozřejmě lásky, spolupráce a jednoty. To jsou čtenáři vedení Luciferem. Jsou jiní, kteří by si přáli, aby každý údaj o vyšší světě byl doložen pádnými důkazy z fyzického světa, prokázán jasnou pozemskou logikou, aby cokoli, co se děje ve vyšším světě, se projevovalo i viditelně a hmatatelně - například elektricky, magneticky, mechanicky, světelně a podobně. To jsou čtenáři inspirovaní Ahrimánem. Pro Lucifera není anthroposofická literatura dost "duchovní", pro Ahrimána není dost "průkazná". Je třeba hledat v sobě stav rovnováhy mezi oběma tendencemi, nehledat v četbě ani blažený únik, chvilkové zapomnění na rozpornost pozemských dějů, ani laciné smyslové důkazy o působnosti vyššího světa. Teprve, ten, kdo dokáže neuhnout ani doleva, ani doprava, může postupovat ve vývoji vpřed, to jest postupně proměňovat to, co získává životem v pozemském světě, ve schopnosti svého ducha. R. Steiner to vyjadřuje slovy: "Vyrovnanost se stává pokrokem."

Třetí vlastnost. F. Rittelmeyer vzpomíná, že zápolil celý rok se Steinerovou Tajnou vědou. Jisté je, že žádné duchovněné dílo, nelze přelouskat za několik dní. Je to četba na dlouhou dobu. A snadno se stane, že po prvních 10 - 20 stránkách nás přepadne pocit, že tato kniha je pro nás příliš úmorná a že budeme v pokušení ji odložit a pustit se raději do jiné, přístupnější. Proto je další důležitou ctností čtenáře vytrvalost(podle Steinera "Vytrvalost jež se stává věrností"). Ztrácíme sami sebe, souvislost svého života. nejsme s to dovést předsevzetí až do konce. A ztrácíme i možnost pochopit to, co jsme přečetli, neboť teprve celek knihy nám odhalí závažnost a význam jednotlivých částí. Netrpělivým zkoušením, hledáním něčeho, co je nejméně náročné, nenajdeme cestu k anthroposofii.

Úcta, vyrovnanost, vytrvalost tvoří základní rozpoložení, k němuž by se čtenář měl dopracovat, už nežli začne číst. Tyto vlastnosti by měl přinášet vstříc jakémukoli duchovněnému textu, který chce studovat. Další „ctnosti“ bude třeba rozvíjet především při četbě samé.

Začněme nezištností. Teď se asi zeptáme: jak může nezištnost souviset se studiem? Souvisí s ním velmi úzce a velmi podstatně! Proč vlastně čteme? Co si představujeme jako výtěžek četby? Nečteme proto, že chceme něco "vědět" o vyšším světě? Ale shromažďování vědomostí je v duševní oblasti totéž jako shromažďování pokladů ve fyzickém světě. Čteme-li, abychom hromadili duchovní poklady, nečteme nezištně. A snadno budeme při četbě zklamáni, nebude-li text obsahovat údaje snadno zapamatovatelné a co nejpřehledněji uspořádané, nebude-li každá stránka zmnožovat naše bohatství. Jenomže to není posláním duchovněné literatury. Jejím cílem je učinit nás schopnějšími k práci pro lidstvo. Její myšlenky v nás nemají být nehybně uloženy jako zlato nebo drahé kamení, nýbrž uvádět nás vnitřně do pohybu, dávat nám podněty, které bychom nemohli získat odjinud. Každá idea, jak říká Steiner, by se v nás měla stát ideálem. Ideál nám nedává pocit bohatství, naopak, dává nám vědomí, co všechno nám chybí, a ukazuje nám cestu, možná velmi zdoluhavou, k větší dokonalosti. Smyslem studia není získávání vědomostí, nýbrž získávání nových ideálů inspirace pro práci na sobě. Dokonce si snad při četbě uvědomíme bezcennost tak mnohých dosavadních vědomostí a začneme se vnitřně zbavovat závislosti na nich. Tam, kde jsme dříve hledali jen ideje začneme číst nezištně, s touhou po zdokonalení své dosavadní osobnosti. "Nezištnost se stává katarzí." doplňuje Steiner.

A teprve, když při četbě už nesledujeme své vlastní tužby, když čteme nesobecky, můžeme vnímat jakýkoli text jako poselství určitého člověka. Naše osobnost začne ustupovat do neviditelná a místo ní se v našem vědomí objeví osobnost příslušného autora. Tak můžeme

například při četbě Janova evangelia si uvědomovat, jak zvláštním, výjimečným člověkem musel být ten, kdo tímto způsobem řadil myšlenku k myšlence, větu k větě: Začneme za slovy tušit jeho osobnost. Budeme číst, ale zároveň vnímat text jako projev nitra, jako výraz určí té lidské duše, v tomto případě nekonečně zralé a čisté, moudré a láskyplné, jako bezprostřední projev učedníka, kterého Pán miloval. Nesetkáme se pouze s evangeliem, ale i s evangelistou. Podobně je možné při četbě Steinerových knih - přes všechnu střízlivost a objektivitu textu a při vši střízlivosti a objektivitě našeho sledování textu - sžívat se s jeho osobností, s jeho způsobem uvažování, s jeho vztahem k čtenáři, k lidstvu, k přírodě, k vyššímu světu. Ovšem - připomeňme - nezapomněli jsme, co všechno muselo předcházet, abychom prostřednictvím textu mohli vnímat bytost autora? Museli jsme absolvovat celou cestu od úcty přes vyrovnanost, vytrvalost a odpoutání se od sebe! Schopnost, k níž jsme tímto úsilím dospěli, můžeme nazvat soucítěním, to jest schopnost opustit vězení svého vlastního já a pohroužit se s porozuměním do bytosti druhého, v našem případě: cítit s autorem. "Soucítění se stává svobodou", doplňuje Steiner. Ano: teprve když se vyprostíme z uvěznění do svého já, začneme vdechovat vzduch svobody. A budeme schopni číst nejen podle svých vlastních sobecky omezených předpokladů, ale přenést se do východisek, pohledů a tendencí, které žily v duši autora. Nyní teprve máme možnost vystihnout, co měl autor na mysli, co se v něm odehrávalo, když psal. Což se pochopitelně zase netýká jenom spisů antroposofických. Týká se to právě tak třeba knih, které napsali odpůrci anthroposofie, knih filosofických, literárně-kritických nebo politických, náboženských nebo protináboženských. Možnost pochopit myšlenky autora začíná až tam, kde jsme s to se oprostit od vlastních názorů a žít vnitřně s autorem. Že je to poměr ke knize, který je v naší hektické době více než vzácný, je třeba přiznat. Tím důležitější je, abychom aspoň při studiu anthroposofie začali usilovat o takovouto humanizaci četby, o skutečné setkání člověka-čtenáře s člověkem-autorem. Zase to nemá nic společného s vírou. Až se vrátíme z láskyplného ztotožnění s autorem sami k sobě, budeme mít neomezeně mnoho času si ujasnit stanovisko ke knize. Ale kritika, již nepředcházelo porozumění, zůstane nutně nepodložená a nevěcná.

Tím, co byl řečeno, přecházíme už k další ze 12 ctností: je to zdvořilost. To je ovšem ctnost, která nemá v naší době příliš dobrý zvuk. Zejména mladá generace v ní vidí formu, která člověku brání být upřímným. Proč se máme chovat uctivě k někomu, kdo nám je protivný? Ale zdvořilost jako forma, kterou společnost vnucuje jednotlivci, to není to, co je zde míněno. Mládež touží po "seberealizaci" a vidí v předepsané zdvořilosti překážku pro tuto "seberealizaci". A přece jsou v životě situace, kdy snadno pochopíme, že "seberealizace" vůbec nemůže být nejdůležitějším kritériem lidského jednání. Stojíme u lůžka někoho, kdo umírá. Jeho vyhublá, zbědovaná tvář napovídá, že už má života namále. Jsme cele naplněni skličujícím dojmem: "Ten člověk zemře během několika dní". Umírající se nás ptá, co si myslíme o jeho stavu. Proč mu to neřekneme tak, jak si to myslíme? Proč nebudeme "upřímní"? Protože považujeme jeho prožívání za důležitější než svoje vlastní. To je podstata pravé zdvořilosti. Je to takový poměr k druhému člověku, při kterém rozpoložení druhého je pro nás důležitější než naše "seberealizace". Jednáme tak, abychom respektovali, co se děje v nitru druhého. To je "zdvořilost".

Jak se tato ctnost projevuje při četbě? Projevuje se v tom, že budeme respektovat ten způsob uvažování, který před námi rozvíjí autor. Možná, že autor mluví o něčem jiném, než jsme očekávali. Přejme mu to! Možná, že jeho myšlenky se ubírají jiným směrem, než bychom byli chtěli. Přijměme to! Řekněme k tomu své "ano"! Zapomeňme na sebe, na svá očekávání, na své sklony. Doprovázejme autora ochotně po těch cestách a k těm cílům, které se mu zdají vhodné. To je čtenářská zdvořilost. Steiner dodává: "Zdvořilost se stává taktem srdce."

Při každém studiu narazíme na to, že některé myšlenky jsou nám blízké, jiné vzdálenější, cizí. Těžko do nich pronikáme. Chtěli bychom autora sledovat, ale nejde to. Proč je tomu tak? Samozřejmě budeme často v pokušení se zlobit na autora, že uvažuje způsobem pro nás těžko pochopitelným. Ale je to opravdu jeho nedostatek, že uvažuje jinak, než jsme zvyklí? Pokusme se znova projít třemi minulými stupni - nezištností, soucítěním, zdvořilostí - a položit si otázku: "V čem se tento autor liší od nás, jestliže uvažuje právě takto? A v čem bychom se měli změnit my, abychom byli schopni sledovat jeho úvahy?" Jde tu o něco podobného tomu, co provádí naše oko při takzvané akomodaci čočky na různou vzdálenost. Musí měnit své zaokrouhlení podle toho, zda se dívá nablízko anebo do dálky. Musí provádět něco samo se sebou, chce-li zřetelně vidět. O toto jde, i když čteme. Schopnost, kterou tentokrát budeme potřebovat, spočívá v tom, že se dokážeme udržet v harmonii s autorem i tam, kde jeho výklad nám zprvu bude bytostně cizí. Budeme hledat správný vztah k němu. Pro takovou vnitřní tvárnost je těžké najít vhodné jméno. Mezi 12 ctnostmi se označuje názvem spokojenost. Spokojenost obvykle znamená: "nezlobit se". A Steiner to upřesňuje: "Spokojenost se stává vnitřním odstupem (Gelassenheit)." Hledání stejnoměrného vnitřního odstupu k textu, bez vlivu navyklých názorů, schopnost se přetvářet podle charakteru textu a tím rušit jeho cizotu, to je obsah tohoto důležitého vnitřního kroku při studiu.

Od myšlenek, které nám jsou cizí, neobvyklé, nesmíme žádat, aby nám byly naráz srozumitelné. Chceme-li se s nimi vyrovnat, nezbyvá někdy, než se k nim vracet znova a znova, možná i z různých hledisek. Jinými slovy: při studiu duchovně literatury si nelze přesně naplánovat, co zvládneme za den, za týden, za měsíc. Ctnost, kterou to od nás vyžaduje, se jmenuje trpělivost. Někdy při takovém úsilí o proniknutí do smyslu textu uvidíme, že není třeba hledat pochopení určité myšlenky jenom v logické souvislosti. Třeba postačí se místo toho na ni soustředit, nehlobat o ní a prostě si představit: tuto myšlenku ti tedy sděluje Rudolf Steiner. Vzdejme se snahy ji nějak vysvětlit. Můžeme ji popřípadě úplně vyjmout ze souvislosti textu, přijmout ji jenom jako zvláštní prvek, jako svérázný podnět, který máme nějak zařadit do svého duševního života. Nesme ji v sobě. Je možné se s ní znova a znova konfrontovat, zvykat si na ni. I to je nakonec druh porozumění. A časem snad taková myšlenka přece jenom naváže spojení s jinými našimi myšlenkami. Nebo ji aspoň budeme cítit jako jiskru neznámého světa v nás. R. Steiner dokresluje: "Trpělivost se stává hlubším pochopením." Jak krátký je nakonec jeden lidský život na pochopení nejvyšších tajemství kosmu!

Začneme-li cítit různý charakter myšlenek, jejich různou vnitřní vzdálenost od nás, stávají se myšlenky pro nás něčím reálnějším než dříve. Začínáme prožívat jejich vztah k nám i jejich vztahy mezi sebou. Prožíváme mnohem intenzivněji, jak jedna myšlenka se přelévá do druhé. R. Steiner mluví o tom, že je možné v sobě pěstovat takové myšlení, které nespojuje svévolně myšlenku s myšlenkou, ale ustavičně se ptá, kam určitá myšlenka míří, jaké si sama ze sebe žádá pokračování. Toto sledování postupu myšlenek je něco jiného než respektování zákonů běžné logiky. Může se stát i to, že myšlenka bude hledat pokračování, které se nebude na první pohled zdát tím nejlogičtějším. Co na tom? Když chryzantéma po řadě zelených listů vytvoří náhle velký bílý květ, mohlo by se nám to také zdát nelogické, a přece je to jediné přiměřené pokračování. Schopnost, o kterou tu jde, nese název kontrola myšlenek. Steiner dodává: "Kontrola myšlenek se stává citem pro pravdu."

Už jsme se zmínili, že myšlenky se stávají pro nás realitou. Jakou realitou? Myšlenky jsou něco mimo čas i prostor, něco zároveň subjektivního i objektivního, záblesky z velké duchové jednoty všeho bytí v našem vědomí. Jakýkoli cít vnímáme cele jako součást svého vlastního vlnícího se duševního života. Ale v kterékoli myšlence, v kterémkoli pojmu proniká do

našeho duševního života něco, co není z nás, zvěst o něčem objektivním. Ovšem zvěst, kterou nemůžeme vnímat sluchem, pouze myslit. To je druh reality, v němž žijeme, kdykoli čteme. A myšlenky budou pro nás tím reálnější, čím dokonaleji dokážeme při četbě zapomenout na obvyklou realitu smyslového světa, v níž jinak žijeme, čím dokonaleji se dokážeme pohřížit jen a jen do tohoto jiného způsobu bytí. Není to snadné, protože máme vrozený strach se odpoutat od opory smyslového světa, právě tak jako od pocitu svého těla. Žít plně v myšlenkách si žádá od nás něco jako skok do prázdna, do propasti. Při tom tato propast není pro nás nic cizího: i své vlastní "já" si totiž uvědomujeme tímto způsobem, jako něco mimo čas a prostor, tedy také kdesi v té zdánlivé prázdnotě. Sžít se s duchovou realitou myšlenek, tedy to, co jsme nazvali "skok do prázdna", vyžaduje vnitřní odvahu. Protože lidé obvykle nenacházejí tuto odvahu, odmítají existenci duchového světa i existenci vlastní nadmyslové bytosti. Čím odvážněji dokážeme žít ve světě myšlenek, tím zřetelněji budeme už při četbě prožívat něco nadmyslového, bez ohledu na to, že se nám ještě neotevřelo žádné nadmyslové ústrojí. Budeme prožívat ten druh reality, který přísluší světům, o nichž čteme v anthroposofické literatuře. R. Steiner na to upozorňuje v úvodní kapitole své "Tajné vědy".

Říká: "Čtete-li nějaká sdělení ze smyslového světa, pak prostě čtete o smyslovém světě. Čtete-li však sdělení o nadmyslových skutečnostech, ve správném smyslu, tedy se tím vžíváme do proudu duchového bytí. Zatímco přijímáme výsledky, přijímáme zároveň vlastní vnitřní cestu k nim. Je pravda, že to, co zde máme na mysli, čtenář zpočátku často vůbec nepozoruje. Představujeme si vstup do duchového světa jako něco příliš obdobného smyslovému zážitku, a tak máme dojem, že to, co z tohoto světa prožíváme při četbě, je příliš myšlenkového rázu. Ale při pravém myšlenkovém přijímání jsme už zasazeni do tohoto světa a je jenom třeba, abychom si také ujasnili, že už jsme nepozorovaně prožili to, o čem jsme se domnívali, že, jsme to získali jenom jako myšlenkové sdělení."

Podarí-li se nám, abychom se sžili s myšlenkami, začínáme prožívat něco z duchové reality. Vynaložili jsme na to jistou námahu, jistě, ale četba se nám tím stala kontaktem s vyšším světem. Jestliže lidstvo bylo kdysi vyhnáno z ráje, z nadmyslové existence, pak studium se může stát už prvním krokem k znovuzískání ztraceného duchového světa. R. Steiner to dotvrzuje: "Odvaha se stává vykupitelskou silou."

Další, předposlední ctnost jako by v sobě shrnovala ctnosti předešlé. Snažili jsme se jimi odpoutat se od sebe, ztotožnit se s autorem, žít v jeho myšlenkových postupech. Nyní se máme zaměřit na jedno jediné: pohřížit se cele do sdělovaných myšlenek. Čeho je k tomu potřebí? Známe to z každodenní zkušenosti. Sděluje-li nám někdo své myšlenky a chceme-li je pochopit, je třeba, abychom dovedli, pokud nasloucháme, sami vnitřně mlčet, netvořit si současně vlastní myšlenky. Čím méně vlastních myšlenek budeme vysílat vstříc myšlenkám druhého, tím lépe jim porozumíme. Podobně to platí pro četbu. Každá vlastní myšlenka nás vytrhuje z onoho "proudu duchového bytí", o němž mluví R. Steiner. Půjde o to, abychom se uměli otevřít myšlenkám v nejhlubší mlčelivé koncentraci. Tady se četba spřizňuje s meditativním prožíváním. V knize "Jak dosáhnout poznatků o vyšších světech?" charakterizuje Steiner prožívání myšlenek při meditaci takto:

"Taková tichá otevřenost pro ducha se musí stát pro žáka okultismu přirozenou životní potřebou. Bude zprvu zcela pohroužen do světa myšlenek. Musí rozvinout pro tuto tichou myšlenkovou činnost živý cit. Musí se učit milovat, co tu k němu proudí z ducha. Brzy pak také přestane pociťovat tento myšlenkový svět jako něco méně skutečného než věci všedního dne, které ho obklopují. Začne zacházet se svými myšlenkami jako s věcmi v prostoru. A pak se pro něho přiblíží i okamžik, kdy začne to, co se mu zjevuje v tichu vnitřní myšlenkové

práce, pocitovat jako něco mnohem vyššího, skutečnějšího, než jsou věci v prostoru. Stává se pro něho zkušeností, že se tímto myšlenkovým světem projevuje a vyjadřuje život. Chápe z vlastního náhledu, že myšlenky nejsou pouhou hrou stínových obrazů, nýbrž že ho jimi oslovují skryté bytosti. Z hlubiny ticha se k němu rozeznívá jejich mluva. Dříve znal jenom znění, jež k němu pronikalo uchem; teď k němu doléhá znění, jež zní jeho duší. Odkryla se mu vnitřní mluva, vnitřní slovo."

Kdo v sobě vyvine potřebný stupeň vnitřní mlčelivosti, pro toho se myšlenky stávají stále více přístupné pro reálný duchovný obsah. Cítí se jimi oslovován z vyššího světa. R. Steiner říká: "Mlčelivost se stává meditační silou."

Octlí jsme se před závěrem cesty. Vylíčili jsme různé druhy vnitřních aktivit, které musí čtenář vynaložit, a naznačili jsme i konečný důsledek těchto aktivit: myšlenky textu budou prožívány jako živoucí realita. Viděli jsme, jak člověk musel mnohé v sobě překonat a proměnit, osvojit si jistý stupeň vnitřní pohyblivosti a tvárnosti, aby se mohl ztotožnit i s myšlenkami, které mu byly zpočátku cizí. Nyní se tedy s nimi spojil. Jeho duševní obzor se tím zvětšil, rozšířil. Je srozuměn s takovým rozšířením? Je rozhodnut obětovat svou dřívější omezenější vnitřní podobu? Tím získá poslední z 12 ctností. Její jméno je: velkomyslnost. Steiner dodává: „Velkomyslnost se stává láskou.“ Lidské já se přetvořilo v číši, nastavenou, aby do sebe přijala něco nového. Přijetí něčeho za součást své bytosti, to je láska. Znamená to velké "ano" k oplodnění z ducha, k vnitřnímu růstu. Je to výraz vůle, že to, co jsme četli, nechceme v sobě prožívat pouze po dobu četby, ale že to ponese v sobě i nadále, jako podnět, jako nové měřítko života.

Tak jsme prošli celou cestu. Jejím počátkem byla úcta. Jejím vyústěním se stala láska. Putováním od úcty k lásce jsme se přiblížili k nové kultuře četby. K četbě nezaujaté, aktivní, meditativní.

Znamená to, že musíme nyní tomu, co jsme přijali, věřit? Naprosto ne. I to, co takto ponese v srdci, můžeme pochopitelně uvádět v pochybnost. Ale teprve tím, že to dokážeme nést jako součást sebe, máme možnost to konfrontovat se svými zkušenostmi, a tak to postupně ověřovat. Nic nás nenutí k slepé víře. Nic nás nenutí k závislosti. Ale jedno jsme při takovéto četbě směli nakonec poznat: že existuje ještě jiná skutečnost než smyslová a že myšlenky pocházejí z této vyšší skutečnosti. A to je poznatek, který nám už nemůže být vzat. Není to víra, je to zkušenost z četby.

A poznatky o vyšším světě, které si z četby odnášíme - ideje změněné v ideály - v nás budou - právě tím, že je budeme ověřovat - stálými podněty pro činnost v lidském světě, semínky tvořivé práce. Účinnost četby se nakonec musí projevit i její užitečností v životě.

V podoběnství o rozsévači se přirovnává Boží Slovo, Logos, k zrnu. Zrno padá na zem a přináší větší nebo menší užitek podle kvality půdy. I poznatky o vyšším světě jsou aspektem Božího Slova. Jejich užitek závisí na způsobu přijetí. Jak čteme v evangeliu: símě, které padne v zemi dobrou, "jsou ti, kdo v srdci ctném a dobrém" - přesněji: v srdci plném harmonie se světem a plném síly dobra - "slyší Slovo, uchovávají je v sobě a užitek přinášejí v trpělivosti." Takoví nechť jsou i ti, kdo studují duchovněnou literaturu.

Shrňme si pro přehlednost všech dvanáct ctností:

SKOPEC: ÚCTA (počátek cesty, stává se obětní silou)

BÝK: VYROVNANOST, DUŠEVNÍ ROVNOVÁHA (stává se pokrokem)

BLÍŽENCI: VYTRVALOST (stává se věrností)

RAK: NEZIŠTNOST (přechází v katarzi)

LEV: SOUCÍTĚNÍ (přináší svobodu)

PANNA: ZDVOŘILOST (stává se taktem srdce)

VÁHY: SPOKOJENOST, HARMONIE S AUTOREM, „NEZLOBIT SE“ (stává se vnitřním odstupem)

OREL-ŠTÍR: TRPĚLIVOST (přináší hlubší chápání)

STŘELEC: KONTROLA MYŠLENEK (stává se citem pro pravdu)

KOZOROH: ODVAHA (stává se vykupitelskou silou)

VODNÁŘ: MLČENLIVOST (stává se meditační silou)

RYBY: VELKOMYSLNOST (stává se láskou, která je vyústěním cesty 12 ctností)

Dopis přítelkyně – Dvanáct ctností nejen pro četbu

Tak mě, Karle, napadá, že lidi neposlouchají vážnou hudbu často jen proto, že si myslí, že to je pro ně nedostupné, neodpovídající jejich stupni nadání či vzdělání v téhle oblasti. Cítí se být při vnímání hudby laiky, amatéry bez vrozené hudební inteligence, a tak se upejpají a uzardívají nad tím, že by se snad taky mohli považovat za erudované posluchače klasiky. Anebo si myslí, že poslechu takové hudby nutně musí předcházet dlouhé poctivé studium a protože jej neabsolvovali, raději si ani toho Beethovena nebo Dvořáka nepustí. Ale ani člověk, který se minul hudebním vzděláním, nemá přeci zavřená vrátka. Takový má možnost k poslechu vážné hudby přistoupit obdobně jako k četbě duchovní literatury, jak nás k tomu překrásně přivádí tato promluva. Kdyby nejen četbu, ale i hudbu začal vnímat se zřetelem na 12 v sobě probuzených ctností (vnitřních postojů ke světu, ve kterých působí základní kosmické síly) pak jsem přesvědčena, že jej slyšené (aniž by se předtím nějak cíleně hudebně vzdělával) začne oblažovat a naplňovat tak, jak by to nikdy předtím nečekal. To už přeci dávno víme, že nic není zadarmo. Je třeba vyjít naproti četbě, hudbě, umění, lidem... vyjít od sebe, udělat kus práce se sebou. I v oblasti vážné hudby by bylo účelné si při opakovaném poslechu důkladně a zodpovědně projít všechny ty jmenované ctnosti a ve vztahu k nim si poctivě "zazpytovat" ve svém svědomí. Jsem přesvědčená, že by lidi brzo spadli z pohodlného povrchního stupínku, ze kterého vykřikují, že klasické hudbě nerozumí, nemají na ni buňky... Kvalita poslechu takové hudby není podle mě v jejím studiu, ale také jen v přístupu k ní. Stačilo by vynaložit trochu opravdové snahy a pak už jen klidně čekat. Tak jako u hodnotné četby, kdy uctivé, vyrovnané, vytrvalé, nezištné, soucitící, zdvořilé, trpělivé, odvážné, mlčenlivé... duši posluchače přijde odměna v podobě plnějšího pochopení, vstřebání napsaného, tak u kvalitní hudby se člověk třeba také nakonec poslechem ve spojení se zmiňovanými ctnostmi nechá pravdivěji "proznít" autorem hudebního díla a více či méně

zaplavit jeho harmonii v přátelském porozumění s ním.

Když připustíme, že těch dvanáct ctností, přes které bychom se měli nořit do závažné duchovní četby, souvisí s celkovou kvalitou našeho života, jistě každý člověk, otevřený svému postupu, zatouží neřídit se podle nich jen u četby. Proč tedy ne zrovna u hudby! A proč ne třeba i při setkání s ostatním uměním, ať už jakýmkoli. A proč ne taky při komunikaci s lidmi, když dobrovolně i vmanipulování vstupujeme často do vztahových bludišť, která nás pak ve svém důsledku vyčerpávají. Avšak s připomenutím si těchto mravních zásad bychom mnohdy ani nezbloudili, ba nestali se obětí manipulace, chtění druhého použít nás k osobnímu pohodlí, zájmu. Vždyť jde o 12 ctností, které prokonány každého z nás obohacují a polidšťují v tom nejlepším slova smyslu. Kdybych si mohla vypůjčit slovní spojení pana Dostala - slouží jako "základní morální postoje k obnově našeho člověčenství" a to přeci už stojí za povšimnutí.